

ЗАЩИТИМО ЛИ Е ПРАВОТО НА РАБОТНИКА ИЛИ СЛУЖИТЕЛЯ НА ОБЕЗЩЕТИЕ ЗА ВРЕДИТЕ ОТ ТРУДОВА ЗЛОПОЛУКА И ПРОФЕСИОНАЛНА БОЛЕСТ БЕЗ ПРЕДВАРИТЕЛНОТО ПРИЗНАВАНЕ ПО АДМИНИСТРАТИВЕН РЕД НА ЗЛОПОЛУКАТА ЗА ТРУДОВА И БОЛЕСТТА ЗА ПРОФЕСИОНАЛНА *

*Васил Петров***

1. Уводни бележки

Настоящата статия е посветена на въпросите на правопораждащия фактически състав на правото на работника или служителя по чл. 200 КТ на обезщетение за вреди от трудова злополука и професионална болест, и по-конкретно на въпросите съставлява ли признаване по административен ред на злополуката за трудова и болестта за професионална елемент от този правопораждащ фактически състав и необходимо ли е то за реализирането на гражданската отговорност на работодателя по чл. 200 КТ.

Интересът към въпроса е вън от всяко съмнение. Уредената в чл. 200 КТ обективна (безвиновна) отговорност на работодателя за вредите, претърпени от работника или служителя (или неговите наследници) вследствие на трудова злополука и професионална болест, е важно завоевание на трудовото право, за първи път въведено в Кодекса на труда (КТ) от 1986 г.

Целта е обективната отговорност по чл. 200 КТ да гарантира правото на труд, създавайки условия за здравословни и безопасни условия на труд. Отговорността има както закрилна за работника или служителя функция, така и превантивна и стимулираща създаването на здравословни и безопасни условия на труд функ-

* Статията е съобразена със съдебната практика и законодателството към 1.12.2013 г.

** Съдия в Софийския районен съд, задочен докторант по административно право и процес в ЮФ на СУ „Св. Кл. Охридски“.

ция¹. Съдържанието ѝ се състои в правото на работника или служителя и в кореспондиращото му задължение у работодателя да даде обезвреда за настъпилите от трудовата злополука или професионалната болест имуществени и неимуществени вреди.

Именно това колкото правно, толкова и социално предназначение на субективното право по чл. 200 КТ е основание да се очаква пълната безпротиворечивост на съдебната практика и на правната теория досежно предпоставките на тази претенция и нейното доказване.

2. Противоречивата практика на Върховния касационен съд

За съжаление, единство в практиката не е налице.

2.1. ВКС в редица свои решения, постановени по реда на чл. 290 ГПК (решение № 410 от 29.06.2010 г. по гр. д. № 599/2009 г., III г. о., решение № 186 от 30.09.2010 г. по гр. д. № 1674/2009 г., IV г. о., решение № 753 от 28.01.2011 г. по гр. д. 457/2010 г., III г. о., решение № 157 от 1.07.2011 г. по гр. д. № 1125/2010 г., III г. о., решение № 298 от 8.11.2012 г. по гр. д. № 184/2012 г., III г. о., решение № 134 от 29.04.2013 г. по гр. д. № 709/2012 г., IV г. о.), приема, че редът за установяване на трудова злополука е елемент от фактическия състав на имуществената отговорност на работодателя по чл. 200 КТ и е регламентиран в чл. 57 и сл. на Кодекса за социално осигуряване (КСО) и Наредбата за установяване, разследване, регистриране и отчитане на трудовите злополуки (обн., ДВ, бр. 6 от 2000 г.). Съгласно този ред длъжностното лице по чл. 60, ал. 1 КСО издава разпореждане за приемане или неприемане на злополуката за трудова по утвърден от управителя на НОИ формуляр. Стъпвайки на безспорното положение, че разпореждането на органа по чл. 60, ал. 1 КСО има двойствено значение – от една страна, на индивидуален административен акт (ИАА) относно наличието или не на трудова злополука, а от друга страна – на официален удостоверителен документ за установените в него факти, и в частност за наличието на трудова злополука като положителен юридически факт, който е елемент от фактическия състав на имуществената отговорност на работодателя и от който зависи съществуването на правото, ВКС приема, че липсата на такова разпореждане прави недоказани твърденията за наличие на трудова злополука и обуславя неоснователност на иск по чл. 200, ал. 1 КТ.

До аналогични изводи ВКС стига и относно съотношението между правото на обезщетение за вреди, претърпени от професионално заболяване, и реда за установя-

¹ Мръчков, В. Трудово право. 7. прераб. и доп. изд. С.: Сибир, 2010, 500–501.

ване на професионални болести, регламентиран в чл. 61–63 КСО, Наредбата за реда за съобщаване, регистриране, потвърждаване, обжалване и отчитане на професионалните болести (отм.) и Наредбата за експертиза на работоспособността от 2001 г. (отм.), както и в действащата Наредба за медицинската експертиза на работоспособността от 2005 г. и Наредбата за реда за съобщаване, регистриране, потвърждаване, обжалване и отчитане на професионалните болести от 2008 г.

2.2. Налице е обаче формирана по реда на чл. 290 ГПК от ВКС практика в противния смисъл. С решение № 666 от 2.02.2010 г. по гр. д. № 2960/2008 г., II г. о. приема, че липсата на разпореждане на длъжностното лице в РУ „СО“ по чл. 60 КСО не е пречка злополуката да се установява от съда в процес по предявен иск с правно основание чл. 200 КТ. Собствени мотиви съставят на II г. о. не е изложил, а се е задоволил да посочи, че такава е „най-новата“ (по онова време) практика на ВКС, вероятно имайки предвид постановеното по реда на чл. 218а ГПК (отм.) във вр. с § 2 ПЗР ГПК решение № 993 от 5.11.2008 г. по гр. д. № 4279/2007 г., III г. о. С това решение се приема, че специалният административен ред за квалифициране на злополуката като трудова по чл. 57–60 КСО е от значение за установяването и зачитането ѝ при търсене на пенсионните и осигурителните последици от злополуката, но не е задължителен при исков процес пред гражданския съд, в който е предявен иск с правно основание чл. 200 КТ, в който процес съдът установява трудовата злополука като част от предмета на делото.

2.3. Съгласно мотивната част на Тълкувателно решение № 2/2010 г. от 28.09.2011 г. по т. д. № 2/2010 г., ОСГТК, решенията на тричленните състави на ВКС трябва да съдържат мотиви, в които се посочва правилната съдебна практика по въпросите, по които е допуснато касационно обжалване. Именно това обстоятелство в светлината на режима на касационното обжалване по новия ГПК съществено отличават тези решения както от решенията, които постановяват другите съдебни инстанции, така и от решенията на ВКС, постановени при действието на отменения ГПК. Тези мотиви, макар и изложени в процеса по решаването на конкретното дело, по необходимост имат по-общ характер, тъй като изясняват действителния смисъл на законовата разпоредба и дават принципно разрешение на поставения правен въпрос, приложимо при разрешаване на сходни казуси от съдилищата. Решенията по чл. 290 ГПК са задължителни в тълкувателната си част за долустоящите на ВКС съдебни инстанции по силата на предоставената на тричленния състав на ВКС институционална компетентност да уеднаквява практиката, формирана от решения на въззивните съдилища и решения на Върховния съд или на Върховния касационен съд, постановени преди влизане в сила на действащия ГПК, като част от общото правомощие на ВКС

да осъществява върховен съдебен надзор за точното и еднакво прилагане на законите от всички съдилища.

Поради това, че по въпроса, предмет на статията, е налице противоречие между възприетото тълкуване на закона от различни състави на ВКС, постановили решение по реда на чл. 290 ГПК, съгласно т. 2 от посоченото по-горе тълкувателно решение това противоречие е основание за постановяване на тълкувателно решение от ОСГК. До постановяването на такъв задължителен тълкувателен акт съдиите по същество са свободни, в съответствие с вътрешното си убеждение, да следват което и да е от двете застъпени становища, предвид обстоятелството, че и двете са подкрепени с ръководна практика, формирана по реда на чл. 290 ГПК².

3. Становището в трудовоправната доктрина

Трудовоправната доктрина също не е единна.

3.1. Според проф. Средкова³ трудовата злополука и професионалната болест като професионални рискове за работодателя се установяват поначало по предвидения в чл. 61–63 КСО (за професионалната болест) и чл. 63–67 КСО (за трудовата злополука) административен ред, но няма пречка това да стане и в производството пред съда по предявен иск с правно основание чл. 200 КТ.

3.2. Сходно е и становището на проф. Василев. Според него трудовата злополука като основание за предявяване на иск за обезщетение по чл. 200 КТ се установява *поначало* по реда, предвиден в КСО – с декларация по чл. 57 КСО и разпореждане на длъжностното лице в РУ „СО“ по чл. 60 КСО⁴, но не съществува пречка за

² Не би могло да се приеме, че решение № 666 от 2.02.2010 г. по гр. д. № 2960/2008 г., II г. о., ВКС, представлява „изолирана“ или „преодоляна“ практика. Вярно е, че то е единствено и че е постановено от отделение на ВКС, което поначало не разглежда трудови дела, но независимо от това то е постановено по реда на чл. 290 ГПК, поради което запазва статута си на прецедент, служещ за ръководство на инстанционните съдилища. В допълнение следва да се посочи, че с определение № 1029 от 31.07.2013 г. по гр. д. № 3766/2013 г. състав на IV г. о. на ВКС е допуснал касационно обжалване именно поради противоречието на становището на въззивен съд с коментираното решение по чл. 290 ГПК на II г. о. Към момента на предаването за печат на настоящата статия решение по това дело няма, но във всички случаи е ясно, че съставът на IV г. о. на ВКС (което отделение принципно разглежда трудови дела) се отнася сериозно към практиката, застъпена в решение № 666 от 2.02.2010 г. по гр. д. № 2960/2008 г., II г. о., ВКС.

³ **Средкова, Кр.** Трудово право. Специална част. Дял I. Индивидуално трудово право. С.: УИ „Св. Кл. Охридски“, 2011, 391–392.

⁴ **Василев, Ат.** – **В: Мръчков, В., Кр. Средкова, Ат. Василев.** Коментар на Кодекса на труда. 11. прераб. и доп. изд. С.: Сибир, 2013, с. 683.

самостоятелното установяване на злополуката в съдебния процес от гражданския съд. Все пак досежно професионалната болест, за разлика от трудовата злополука, проф. Любен Василев приема, че признаването на едно заболяване за професионална болест и причинната връзка между увреждането на здравето и условията на труд е медицински, а не правен въпрос, поради което и съдът не може да уважи иск по чл. 200 КТ, ако ТЕЛК или НЕЛК не са признали заболяването за професионално⁵.

3.3. Противоположно е становището на проф. Мръчков⁶. Според него необходимо е за основателността на иска по чл. 200 КТ трудовата злополука да е установена с разпореждане на длъжностното лице от ТП на НОИ по реда, предвиден в чл. 57–60 КСО, като квалификацията на длъжностното лице от ТП на НОИ е задължителна за гражданския съд. Съображенията на проф. Мръчков са следните: първо, чл. 200 КТ изисква като предпоставка за реализиране на отговорността по чл. 200 КТ наличието на трудова злополука, тя е налице, когато злополуката, причинила увреждането на здравето или смъртта на работника или служителя, е призната за трудова, т.е. установено е, че злополуката притежава правните белези на трудова злополука; второ, понятието „трудова злополука“, употребено в чл. 200 КТ, е същото като основание, каквото урежда чл. 55 КСО. От КСО е заимствано понятието и с неговото съдържание то се прилага (чл. 37, ал. 1 УПЗНА); трето, трудовата злополука по чл. 55 КСО е тази, която е установена по реда и от органите, предвидени в чл. 57–60 КСО – в самостоятелно административно производство, в което се извършва признаването и по отношение на което е обезпечен съдебен контрол за законосъобразното прилагане; четвърто, актът, с който се установява трудовата злополука, е по своята правна същност ИАА по см. на чл. 21 АПК. Контролът за законност по издаването на този ИАА е възложен на административните съдилища.

По този начин законодателят е разпределил ясно функциите по установяване на трудовата злополука с оглед разделението на властите – между изпълнителната и съдебната власт (чл. 57–60 КСО, чл. 118 КСО), и е разпределил правните спорове според техния предмет между административните и общите съдилища (чл. 1 АПК и чл. 1 ГПК)⁷.

⁵ Василев, Ат. Цит. съч., с. 673.

⁶ Мръчков, В. Имуществена отговорност на работодателя при смърт или увреждане на здравето на работника или служителя. С.: Сиби, 2013, 103–104, също с. 117.

⁷ Мръчков, В. Имуществена отговорност..., с. 104.

4. Моето становище

4.1. Както може би читателят вече се е досетил, аз споделям становището, че признаването по административен ред на злополуката за трудова и болестта за професионална не е елемент от правопораждащия фактически състав на правото по чл. 200 КТ на работника или служителя на обезщетение за вредите от трудова злополука и професионална болест. Аргументите ми за това са следните.

Уреденото в чл. 200 КТ субективно право е гражданско субективно право на работника или служителя. Гражданските субективни права поначало възникват от гражданскоправни правопораждащи юридически факти, а не от влезли в сила административни актове. Когато елемент от правопораждащия фактически състав на едно гражданско субективно право е издаването и влизането в сила на индивидуален административен акт, е налице смесен гражданскоправен фактически състав⁸. Тези случаи обаче са изключение и следва да бъдат изрично уредени в закона. Не такъв според мен е случаят с правото на обезщетение на вредите при смърт или увреждане на здравето на работник или служител по чл. 200 КТ.

Съгласно чл. 200, ал. 1 КТ за вреди от трудова злополука или професионална болест, които са причинили временна неработоспособност, трайно намалена работоспособност 50 или над 50 на сто или смърт на работника или служителя, работодателят отговаря имуществено, независимо от това дали негов орган, или друг негов работник или служител има вина за настъпването им.

Вярно е, че понятията „трудова злополука“ и „професионална болест“, употребени в чл. 200 КТ, не са дефинирани в КТ. Вярно е и, че волята на законодателя е те да бъдат тълкувани и прилагани със значението, което осигурителният закон – КСО – им придава. КСО дефинира трудовата злополука в чл. 55, а професионалната болест в чл. 56. Никъде в дефинициите на тези осигурителни рискове не е предвиден „административен елемент“ – напротив, тези рискове настъпват при реализирането на обективната действителност на определени факти.

Действително чл. 57–60 КСО предвижда определено производство по деклариране и разследване на злополуки, станали при или по повод трудова дейност, и по квалифицирането им като трудови, което правомощие е в компетентността на длъжностното лице, определено от ръководителя на териториалното поделение на Националния осигурителен институт (чл. 60, ал. 1 КСО). Вярно е също така, че чл. 61–63 КСО предвижда също административен ред за съобщаване, регистриране, потвърждаване, обжалване и отчитане на професионалните болести. Очевидна е воля-

⁸ Вж. подробно **Таджер, В.** Смесени гражданскоправни фактически състави. – Лекции следдипл. спец. юристи, 8, СУ, Юрид. фак., 1972, 95–118.

та на законодателя за ползване на уредените в КСО осигурителни права, произтичащи от реализирането на трудова злополука или професионална болест като осигурени социални рискове, работникът или служителят – осигурено лице по КСО – предварително да установи тези факти по административен ред, като за целта инициира нарочно административно производство, с възможност за последващ съдебен контрол. Но това важи за осигурителните права по КСО. Воля за обуславяне на възможността за ползване от гражданското субективно право по чл. 200 КТ от провеждането на административно производство в КТ не е изразена от законодателя. За това е нужна нарочна норма, *sedes materiae*, която е именно в КТ като кодификационен нормативен акт на трудовото право. Такава обаче няма. Следователно следва да се приеме, че когато работникът или служителят иска да търси по гражданскоправен ред обезщетение за вредите от трудовата злополука или професионалната болест от работодателя си, той може да стори това в общия исков процес, в който може самостоятелно да установи наличието на всички елементи от фактическия състав на гражданската отговорност по чл. 200 КТ, без да е необходимо преди това да е иницирал административно производство по чл. 57–60 КСО, респ. чл. 61–63 КСО.

4.2. От върнатата предпоставка, че доколкото влезият в сила административен акт по КСО, с който една злополука се признава за трудова, а едно заболяване – за професионално, е задължителен за гражданския съд, е недопустимо да се вади логически неследващият извод, че издаването на такива административни актове е необходимо за реализирането по гражданскоправен ред на отговорността на работодателя по чл. 200 КТ. Това, че ако е издаден такъв индивидуален административен акт, то той е задължителен за гражданския съд, по арг. от чл. 17, ал. 2 ГПК, относно факта на злополуката или болестта и тяхната квалификация като реализирани професионални рискове по чл. 200 КТ⁹, не означава, че липсата на администрати-

⁹ Строго погледнато, при едно ограничително тълкуване на чл. 17, ал. 2 ГПК (а и на чл. 302 ГПК, уреждащ задължителната сила на решението на административния съд по административноправния спор) индивидуалният административен акт би бил задължителен за гражданския съд и страните по гражданското дело само в хипотезата на смесен гражданскоправен фактически състав. В миналото съм поддържал това становище (**Петров, В.** Тормоз на етническа основа чрез публикация. – Общество и право, 2009, № 4, 42–43), но сега то ми се вижда твърде ограничително. Така или иначе констативният административен акт, с който се признава една злополука за трудова, а едно заболяване – за професионално, има за предмет именно този въпрос и няма пречка, доколкото в административното производство по издаването му участват както работникът или служителят, така и работодателят – страни и по гражданското дело, да се приеме, че гражданският съд е обвързан по арг. от чл. 17, ал. 2 ГПК от този влязъл в сила индивидуален административен акт.

вен акт е основание за отхвърляне на гражданския иск по чл. 200 КТ. Както вече се посочи, не сме изправени пред смесен гражданскоправен фактически състав.

Не съм съгласен и с довода¹⁰, че възприемането на критикуваното в статията становище се налагало от установеното разделение на властите – между изпълнителната и съдебната власт (чл. 57–60 КСО, чл. 118 КСО), както и от установеното разпределение на правните спорове според техния предмет между административните и общите съдилища (чл. 1 АПК и чл. 1 ГПК).

Правото на работника или служителя (а при смъртта му – на неговите наследници) на обезщетение за вредите от трудова злополука и професионална болест е гражданско субективно право на парично обезщетение със задължено лице частноправен субект (работодателя). Не друг, а именно гражданският съд е компетентният орган да даде защита-санкция.

4.3. Освен от тези общотеоретични съображения в полза на застъпването в статията становище, има и други практически съображения. Ако се приеме, че за реализирането на гражданската отговорност по чл. 200 КТ на работодателя е необходимо предварителното признаване на професионалния риск по административен ред, то несъмнено до влизането в сила на индивидуалния административен акт за работника или служителя би съществувала пречка за водене на иск. Следователно и погасителната давност за правото по чл. 200 КТ би трябвало да тече едва от момента на влизането в сила на индивидуален административен акт по КСО. Това изрично приема и ВКС¹¹. Индивидуалните административни актове, с които се признава или отказва признаването на злополука като трудова (чл. 60, ал. 1 КСО) или болестта като професионална (чл. 63 КСО) обаче, подлежат на обжалване както по административен ред (чл. 117 КСО и чл. 112 33), така и на двуинстанционен съдебен ред – пред Административния съд – София-град и пред Върховния административен съд (чл. 118 КСО и чл. 113 33). По този начин значително се удължава срокът по чл. 358, ал. 2, т. 3 КТ, в който субективното право по чл. 200 КТ се погасява, което едва ли е желателно.

Изобщо мисля, че критикуваното тук становище повече вреди, отколкото помага на работника или служителя за реализиране на правото му на обезщетение по чл. 200 КТ. То по-скоро е в интерес на дължачия обезщетение недобросъвестен работодател, който чрез подаване на неоснователна жалба срещу индивидуалния административен акт по чл. 60, ал. 1 КСО или по чл. 63 КСО би могъл значително да забави реализирането на гражданската си отговорност по чл. 200 КТ.

¹⁰ **Мръчков, В.** Имуществена отговорност..., с. 104.

¹¹ Решение № 336 от 23.11.2012 г. по гр.д. № 303/2012 г., III г.о., постановено по реда на чл. 290 ГПК.

5. Заключение

Тезата, застъпена в статията, че предварителното установяване на трудовата злополука и професионалната болест по административен ред не е необходимо за реализиране на гражданската отговорност на работодателя по чл. 200 КТ, не претендира за категоричност, а цели да постави въпроса на дискусия в трудовоправната доктрина. Категорично е обаче становището за необходимостта съдебната практика да бъде уеднаквена чрез постановяване на тълкувателно решение по реда на чл. 292 ГПК.